

УДК 353.2

Ю. Г. Королюк,
доцент, кандидат фізико-математичних наук, докторант,
Національна академія державного управління при Президентіві України

ПУБЛІЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

У роботі проведено теоретико-методологічний аналіз публічних засад управління у системі вітчизняної регіональної політики. Проаналізовано взаємозв'язок розвитку місцевого самоврядування та публічного управління. У рамках системного підходу запропоновано авторську інтерпретацію ролі суб'єктів публічного управління у системі регіонального управління.

In the present paper we have led the theoretical and methodological analysis of the public principles of administration in the native regional policy. We have analyzed the correlation of the local self-government development and public governing. Within the system approach we have suggested the author interpretation of the public governing subjects in the regional governing system.

*Ключові слова: суспільне управління, публічне управління, місцеве самоврядування.
Key words: social governing, public governing, local governing.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування ефективних систем регіонального управління розвинутих країн бере свій початок у становленні та розвитку демократичних механізмів залучення громадян, їх колективів, об'єднань тощо до вирішення місцевих проблем. Мова йде про розвиток і зростання ролі інститутів самоврядування. Однак не менш важлива роль відводиться взаємодії органів виконавчої та самоврядної влади у аспекті публічності, коли процес управління стає спільною справою покращення якості життя в регіоні, забезпечення його сталого розвитку. Зазначене матиме місце тільки у тому випадку, коли у налагодженні даної взаємодії буде зацікавлений кожен її учасник, від чиновника найвищого рангу до простого громадянина. Зрозуміло, що процес формування ефективної системи публічного управління не може окреслюватися виключно нормативно-правовим становленням її засад та їх жорстким централізованим впровадженням у діяльність владних інституцій. Без ініціативи "знизу", без дієвих способів її стимулювання та форм реалізації розвиток публічного управління не матиме успіху. Крім цього, враховуючи специфіку зазначеної взаємодії, варто зазначити, що основним середовищем її прояву залишається регіональний рівень. Принципово, що кінцевим індикатором успіхів та невдач розвитку публічного управління, окрім загальних оцінок процесів демократизації, децентралізації, ефективності врядування тощо, повинне постати покращення соціально-економічного становища в регіонах, рівень та якість життя їх мешканців.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНЕ РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, ЯКИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Питання розвитку засад публічного управління, вдосконалення існуючої системи публічної влади та її законодавчого забезпечення, аналізу інституцій місцевої публічної влади відображені у працях багатьох українських та зарубіжних вчених, представників галузі правознавства,

політології, соціології та наук державного управління. Зокрема, варто зазначити праці В.Б. Авер'янова, К.В. Арановського, Л.В. Бойко-Бойчук, С.О. Борисевича, С.Д. Князева, Б.З. Кушова, Ю.Б. Молодожона, Ю.В. Наврузова, О.Ю. Оболенського, Л.А. Пашко, С.Є. Саханенко, І.І. Хожило, В.Є. Чіркін, Ю.С. Шемшученка та ін. Однак, незважаючи на значну актуальність окресленої теми та її важливість в умовах удосконалення вітчизняної системи врядування, залишається невирішеною низка науково-методичних та прикладних питань. Зокрема, фактично відсутні роботи, у яких би висвітлювались проблеми розвитку системи регіонального управління та безпосередньо регіонального розвитку із позицій засад публічної влади. Доволі суперечливим залишається перелік суб'єктів та об'єктів публічної влади в системі регіонального управління.

Метою роботи є теоретико-методологічний аналіз публічних засад регіонального управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Один із фундаторів російської школи публічного управління В.Є. Чіркін зазначає [1, с. 11], що "суспільне управління — це, в першу чергу, управління саме у суспільних колективах, яке полягає у вольовій дії суб'єкта на об'єкт із наперед заданою, суспільно значимою усвідомленою ціллю, яка підтримує чи змінює стан, поведінку, властивості об'єкта і його зв'язки із суб'єктом у суспільному колективі". Заслугує уваги виділення науковцем двох взаємопов'язаних способів управління в суспільстві: структурного та безструктурного. Останній пов'язаний із наявністю процесів самоорганізації, економічних, соціальних, ідеологічних та інших факторів. Важливий процес саморегулювання суспільних колективів виокремлюється як ізольоване невідділене управління всередині колективу. Поряд із саморегулюванням має місце управлінська діяльність, яка походить ззовні, від структур, що, з одного боку, належать колективу, з іншого — відокремлені від нього своїми повноваженнями до цього ж колективу. Цілком очевидно, що дана управлінська діяльність має владний характер і, безумовно, влада закладена в основу суспільного управління.

Варто окремо наголосити на факторі вищенаведеного

визначення принципової умови реалізації суспільного управління — замкнутості (якщо проводити аналогію із процесами самоорганізації, то мова йде про системну замкнутість), зокрема, визначеної межами колективу. У свою чергу, замкнутість сфери суспільного управління природно веде до того, що "саме суспільні інтереси членів колективу, а не особисті, техніко-виробничі, релігійні тощо зумовлюють потребу наявності суспільної влади" [1, с. 15]. Таким чином, В.Є. Чіркіним пропонується при встановленні чинників (проблем, інтересів тощо) зародження та функціонування суспільної (публічної) влади відокремити ті, що формуються поза межами зазначеної сфери. Фактично мова йде не просто про онтологічне окреслення меж сфери (системи) суспільного управління, а вірогідніше всього — про системне ізолювання її функціонального наповнення від інших управлінських взаємодій, що мають місце в суспільстві.

Найбільш популяризованим аспектом ідентифікації меж системи публічного управління залишається так званий адміністративно-територіальний підхід. Широко визнаним фактом є твердження, що всі колективи містять елементи, зародки публічного управління, які знаходять свій максимальний прояв у територіальних публічних колективах (громадах).

Як справедливо зазначає Ю.Б. Молодожен, для будь-якого суспільства притаманна наявність сільських та міських громад як основи територіального самоврядування [2, с. 348]. Виникли у них форми суспільного управління як самостійні, природні явища поступово підтримуються державою з метою підвищення ефективності управління системою "держава — суспільство". Поряд із цим, у науковій літературі категорія "громада" ставиться у ряді таких понять, як "община", "комуна", "місцевий колектив", "соціальна спільність", "спільність жителів", "місцеве суспільство", "місцевий соціум", "соціально-територіальна спільнота". Громада у розвинутих країнах, зокрема найбільш активно у США, розглядається (поряд із сім'єю) як первинний осередок суспільства й одночасно як його модель, де виникають основні соціально-політичні відносини [3, с. 81—89].

Повертаючись до основи публічного управління — влади — варто відмітити інтерпретацію В.Є. Чіркіним [1, с. 17—18] влади у територіальній громаді (колективі) як відношення "панування-підкорення", що визнаються і суб'єктом і об'єктом. Зазначені відношення панування-керування мають сенс за наявності спільних соціальних інтересів і цілей, що породжують "спільні справи" соціального характеру та сумісні суспільні заходи. В.Є. Чіркін зазначає, що механізмом реалізації зазначених інтересів є примус (має суспільний характер) і наявність керівництва (наслідок розподілу праці у колективі). Причому керівництво як орган публічної влади зазнає природного виокремлення за межі колективу (громади), що, з одного боку, посилює його ефективність у формуванні примусу, а з іншого — забезпечує формування стабілізуючих рамок у боротьбі протилежностей, що мають місце у будь-якій соціальній системі.

Ю.В. Наврузов, розкриваючи поняття "громада" з позицій системного підходу, розглядає її у вигляді трьох аспектів: первинний компонент соціальної структури, структурований елемент суспільства та суб'єкт взаємодій у суспільстві [4].

Згідно статті 95 Конституції України [5] територіальні громади, поряд з громадянами, визнаються об'єктом розподілу суспільних благ у бюджетній системі. Окрім того, стаття 140 визначає місцеве самоврядування правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Стаття 142 визнає за територіальною громадою право власності: матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і

нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад. У свою чергу, стаття 143 надає пряме право територіальним громадам керувати власним майном.

Нормативне врегулювання терміна "територіальна громада" дається статтею 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [6]. Відповідно нього територіальна громада — це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. У цій же статті прописана наявність спільних інтересів територіальних громад, головним інструментом забезпечення яких визнається районний та обласний бюджет. Стаття 5 цього закону відносить територіальну громаду до складової системи місцевого самоврядування поряд з такими елементами, як сільська, селищна, міська ради; сільський, селищний, міський голова; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районна та обласна ради; органи самоорганізації населення. Статус територіальної громади посилює стаття 6, встановлюючи його на рівні первинного суб'єкта місцевого самоврядування, роблячи його основним носієм функцій і повноважень. У статті 9 прописується право членів територіальної громади ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесенного до відання місцевого самоврядування. Стаття 13 визнає за територіальною громадою право проводити громадські слухання — зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування. Стаття 14 дозволяє створення всередині територіальних громад органів самоорганізації населення із можливістю наділення їх частиною компетенції, фінансів, майна органів місцевого самоврядування. Стаття 21 залишає за центральною владою обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування в межах норм Конституції та законів України, проте тільки в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Акцентуючи увагу на регіональному рівні, слід зазначити, що згідно статті 1 "Декларації щодо регіоналізму в Європі" [7] за регіонами як територіальними утвореннями нижче загальнодержавного рівня визнається право політичного самоврядування. Статтею 3 "Європейської хартії місцевого самоврядування" [8] визнано право на реалізацію місцевим населенням своїх інтересів шляхом управління і регулювання органами місцевого самоврядування відповідною часткою суспільних справ. Не окреслюючи чітко рівні та інші властивості територіального колективу як носія місцевих інтересів, стаття 5 цієї ж хартії визначає норми захисту територіальних кордонів місцевого самоврядування.

Незважаючи на багатоаспектність поняття "територіальна громада", беззаперечним залишається факт нормативного визнання в Україні та інших країнах його змісту як колективного, суспільного формування на певній території. Більше того, наділення правом власності територіальної громади сприяє посиленню процесів формування її внутрішніх інтересів і створює передумови до їх реалізації здебільшого через представництво у органах місцевого самоврядування.

Не менш важливим фактом є нормативно-правове визначення територіальної громади як суб'єкта управлінських відносин. Окрім цього, вітчизняне законодавство не ізолює процеси та інтереси, що виникають у межах колективу та між його учасниками. Більше того, шляхом встановлення механізмів місцевого самоврядування закладено здатність

територіальної громади розв'язувати проблеми шляхом впливу на ті чи інші об'єкти та суб'єкти системи регіонального управління. Розглядаючи аспект нормативно-правового забезпечення прав територіальних громад на реалізацію власних інтересів, слід погодитися із К.В. Арановським та С.Д. Князевим, які зазначають, що "розробка закону ще не означає прививання учасникам правового спілкування тих чи інших правил" [9, с. 15—17]. Риси місцевого самоврядування, задані у певних визначеннях і правилах закону, є лише пропозиціями і вимогами, реалізуватися яким судилося тільки після суспільної інтерпретації. Законодавчо викладений тип місцевого самоуправління сам по собі не дозволяє стверджувати про дійсну свободу територіальних колективів у їх відношенні із регіональною та центральною владою. К.В. Арановський та С.Д. Князев справедливо наголошують, що "якщо (і до тих пір, поки) проживаючі в межах територіальної одиниці громадяни не інтерпретують себе у прямому сенсі як територіальний колектив, що має спільність із окремими відділеними від держави інтересами, самоуправління відбутися просто не може" [9, с. 17—20]. Акцентуючи увагу саме на самоуправлінській складовій як чиннику формування і забезпечення власних інтересів, дослідниками визнається необхідною умовою її формування розподіл приватних і державних інтересів, що дозволяє бачити індивіду місцеве самоврядування як суб'єкт, відокремлений від загальної ієрархії державної влади. Проте таку властивість соціальна людина без відчуття індивідуалізму розвинути не може.

Л.В. Бойко-Бойчук зазначає, що "саме вітчизняне законодавство обмежує можливості територіальної громади у виборі моделі місцевого самоврядування" [10, с. 10—18]. Більше того, на думку науковця, під самоорганізацію територіальної громади слід розуміти іманентну здатність її як відкритої системи до внутрішнього структурування, яке можна ініціювати, але не можна нав'язати елементам системи.

В.Є. Чіркін [1, с. 16], наголошуючи про прив'язаність повною мірою понять "публічна влада" і "публічне управління" саме до територіальних колективів (громад) виділяє їх різні рівні: міжнародні співтовариства, регіональні міжнародні організації, державно організовані товариства, народ суб'єкта федерації, територіальні автономні утворення, регіональні муніципальні утворення, обцинні муніципальні утворення. Незважаючи на те, що пропонувані рівні прив'язані до системи адміністративно-територіального поділу Російської Федерації, саме піднесення змісту поняття "територіальна громада" до регіонального та субрегіонального рівня є принциповим з точки зору формування засад публічного регіонального управління, зокрема забезпечення ефективного взаємодії виконавчої та самоврядної підсистем. Однак монополістичне пропагування у якості колективного суб'єкта системи публічного управління саме територіальної громади (незважаючи на широкий зміст терміну) є доволі суперечливим. Зрозуміло, що поняття територіальна громада (зокрема, різних рівнів) здатне чітко окреслити межі системи місцевого самоврядування, зокрема із позицій нормативно-правових засад її функціонування. З іншого боку, варто цілком погодитись із Ю.С. Шемшученком та ін. [11, с. 675] у тому, що саме місцеве самоврядування зосереджує в собі політичні, економічні, духовно-моральні цінності та соціальні досягнення людства в будь-якій галузі суспільного розвитку. Також на цьому рівні організації публічної влади відбувається діалектичне поєднання волі законодавця з конкретними інтересами жителів територіальних громад.

Однак, найбільш фундаментальним і принциповим залишається розуміння під публічною владою саме народовладдя. У даному аспекті прийнято виділяти основні його види [12, с. 196]: 1) влада народу як безпосередня демократія (вибори, референдум тощо); 2) державна влада — законодавча, виконавча, судова; 3) місцева публічна влада, тобто

влада місцевого самоврядування, що здійснюється, зокрема, територіальними громадами, представницькими органами місцевого самоврядування (радами), виконавчими органами рад, сільськими, селищними і міськими головами тощо.

Б.З. Кушхова пропонує розуміти під публічною владою різновид соціальної влади [13, с. 9]. Більше того, публічну владу дослідниця розглядає у широкому та вузькому сенсі. Для першого — публічна влада являє собою публічне управління, здійснюване різноманітними суб'єктами, що володіють певними владними повноваженнями у різних соціальних групах (політичні партії, суспільні об'єднання, релігійні конфесії тощо). У вузькому, організаційно-правовому сенсі — це специфічний вид діяльності, пов'язаний із реалізацією передбачених правовими нормами владних повноважень, здійснюваних системово спеціальних органів держави чи органів місцевого самоврядування. Саме вони можуть і повинні реалізувати владні функції по відношенню до членів суспільства. При цьому варто погодитися із Б.З. Кушховою, яка пропонує ототожнювати публічну владу із вищевказаними різновидами тільки у одному випадку: якщо влада, дійсно, виражає спільні інтереси, тобто інтереси переважної частини населення.

У свою чергу, Л.А. Пашко, розглядаючи публічне управління, зазначає, що "слід усвідомити, що мова обов'язково має йти перш за все не стільки про управляючий вплив держави, скільки про участь, соціальне партнерство, консенсус, взаємодію у форматі "державна — громадяни" [14, с. 38].

Беззаперечно, управління, у т.ч. публічне, є наслідком процесів суб'єкт-об'єктної взаємодії. І, як і в інших системах, факт ефективного управління (чи його наявності) підтверджується реакцією суб'єкта на дії об'єкта. В.Є. Чіркін пропонує широкий спектр суб'єктів публічного управління: держава, автономії, органи і посадові особи місцевого самоврядування, органи суспільних об'єднань [1, с. 22]. Об'єкти — люди (громадяни) і їх колективи. У свою чергу, інтерпретація суб'єктів публічної влади, на думку Б.З. Кушхової, повинна здійснюватися на підставі передбаченої нормами права юридичної відповідальності за реалізацію наданих владних прерогатив [13, с. 9—10]. Зазначене визначає публічну владу як легітимну владу, здійснювану державою чи безпосередньо населенням. Легітимність передбачає той факт, що публічна влада повинна бути основана на праві, підтримуватися силою примусу, здійснюється в межах певних територій, відображати інтереси більшості населення даної території та нести відповідальність за виконувани нею функції.

З іншого боку, управлінський процес обов'язково повинен мати певну ціль, намічену вольовим шляхом суб'єкта. Ціль реалізується, якщо досягнуто раніше намічений результат. Обов'язковими елементами публічного управління є наявність та розвиток прямих і зворотних зв'язків (які можуть мінятися місцями). Як зазначає у даному аспекті Л.А. Пашко, "нині мова має йти про державу та громадян як партнерів, причому рівноправних, суспільного діалогу, обов'язковою складовою якого має стати ефективний та дієвий зворотний зв'язок, спрямований на досягнення спільного блага, спільного інтересу, які визначаються обома цими партнерами" [14, с. 38]. Унікальною рисою системи публічного управління є можливість участі (в т.ч. вирішальної) інститутів безпосередньої демократії: вибори, відкликання депутатів (в окремих країнах), референдуми. І.І. Хожило виділяє у даному підході дорадчі інструменти вітчизняного публічного управління: громадські обговорення та слухання, науково-практичні конференції та семінари, "круглі столи", пряму телефонну лінію "Державна служба" [15, с. 4—5]. Слід зазначити, що роль окреслених елементів (інститутів) безпосередньої демократії як складових системи публічного управління не обмежується тільки напрямом покращення системи зворотних зв'язків. Функції зазначених елементів по-

вною мірою можуть підпадати під критерії контролюючих у відношенні до суб'єкта публічного управління.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи, слід зазначити, що на сьогодні розвиток місцевого самоврядування значна частина науковців тісно пов'язує із розвитком публічного управління, як і на-впаки. Однак, незважаючи на ряд спільних особливостей (реалізація головних засад демократії, соціальних інтересів громадян, територіальної прив'язки тощо), беззастережне поєднання даних понять є недопустимим з позицій функціонування системи регіонального управління. Однією із причин цього є нормативно-правова усталеність принципів та механізмів місцевого самоврядування і чітко виділення його органів як суб'єкта регіональної політики [16; 17]. Більше того, загально визнаний первинний суб'єкт регіонального управління — громадянин та його інтереси — за існуючої реалізації механізмів функціонування місцевого самоврядування, через ті чи інші об'єктивні умови, виноситься за межі процесу управління (окрім чітко передбачених законодавством одиничних випадків, зокрема реалізації виборчого права тощо). У даному аспекті принципом є визнання у якості головного середовища суспільного і відповідно публічного управління саме територіальної громади. Зазначене дозволяє доволі легко прив'язати систему місцевого самоврядування (яка, як було наведено вище, тісно пов'язана із функціонуванням територіальної громади) із джерелом суспільного управління — колективом (зокрема, територіальним). Однак варто визнати, що розвиток вітчизняного місцевого самоврядування, формування його механізмів і засад є процесом суворо унормованим, а отже, "нав'язаним" ззовні по відношенні до зазначених колективів. Зрозуміло, що удосконалення змісту і форми реалізації принципів місцевого самоврядування є обов'язковою, однак не достатньою умовою формування дієвої системи публічного управління. Цілком очевидною у даному випадку є потреба науково-методологічного пошуку системоутворювальних чинників та факторів зазначеної системи, зокрема врахування дії закону Вагнера [18, с. 641] (визначає чітку тенденцію держави до розширення публічних, відповідно державних дій слідом за прогресом економіки та культури).

Фактично суб'єкти регіональної політики не володіють ефективними механізмами стимулу, формування суспільного управління всередині територіального колективу, яке, однак, має суттєвий вплив на процеси становлення та ефективного функціонування публічних засад регіональної політики, зокрема шляхом активної реалізації своїх інтересів через представництво в органах місцевого самоврядування. Зазначена інтерпретація має місце у аспекті системного підходу щонайменш у двох позиціях. Перша — територіальні громади (як суб'єкти регіонального управління) в системі регіонального управління слід розглядати як підсистеми із наявністю внутрішньої суб'єкт-об'єктної взаємодії, зовнішнього середовища, цілей тощо. Друга — система регіонального управління — набуває властивостей системи із внутрішнім регулятором, у якості якого виступають механізми публічного управління.

Як перспективи подальших досліджень варто розглядати порівняльний аналіз дієвого та ефективного інструментарію публічного управління регіональними процесами розвинутих країн та України.

Література:

1. Чиркин В.Е. Публичное управление: учебник. / В.Е. Чиркин. — М.: Юристъ, 2004. — 475 с.
2. Молодожен Ю.Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України / Ю.Б. Молодожен // Університетські наукові записки Часопис Хмельницького університету управління і права. — 2006. — № 2 (18). — С. 347—352.

3. Саханенко С.Є. Політичне управління містом в умовах самоврядування: монографія / С.Є. Саханенко. — Оdesa: Вид-во ОФ УАДУ, 2001. — 380 с.

4. Наврузов Ю. Категорія "громада" в сучасному лексиконі місцевого самоврядування / Ю. Наврузов // Збірник наукових праць УАДУ. — 2000. — Вип. 1. — С. 272—289.

5. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.

6. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" за станом на 21 травня 1997 р. // Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997. — № 24. — С. 170.

7. Декларація щодо регіоналізму в Європі, ухвалена на Засіданні Асамблеї Європейських Регіонів (АЄР), м.Базель 4 грудня 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. — назва з титул. екрану.

8. Європейська хартія місцевого самоврядування (укр/рос). Страсбург, 15 жовтня 1985 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>. — назва з титул. екрану.

9. Арановский К.В., Князев С.Д. Местное самоуправление в Российской Федерации: отечественная модель и зарубежный опыт / К.В. Арановский, С.Д. Князев // Академический юридический журнал. — 2007. — № 1 (27) (январь — март). — С. 14—27.

10. Бойко-Бойчук Л.В. Синергетичний підхід у політичних дослідженнях (на прикладі аналізу політико-владної взаємодії у територіальних громадах в Україні): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. політ. наук: 23.00.01 / Л.В. Бойко-Бойчук. — НАН України. Ін-т політ. етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса. — К., 2006. — 20 с.

11. Конституційне право України. Академічний курс: підручник: У 2 т. — Т 2. / За загальною редакцією Ю.С. Шемшученка. — К.: ТОВ Видавництво "Юридична думка", 2008. — 800 с.

12. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Том 5. (П-С). — К.: Вид. "Українська енциклопедія" імені М.П. Бажана, 2003. — 736 с.

13. Кушхова Б.З. Юридическая ответственность публичной власти в современной России: общетеоретический аспект. автореф. дис. на соискание канд. юрид. наук. Специальность 12.00.01 — теория и история права и государства; история учений о праве и государстве / Б.З. Кушхова. — Краснодар, 2009. — С. 29.

14. Галузь науки "Державне управління": історія, теорія, впровадження: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 28 трав. 2010 р.: у 2 т. / За заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, С. В. Загороднюка. — К.: НАДУ, 2010. — Т. 1. — 536 с.

15. Хожило І.І. Сучасні підходи до визначення інструментів публічного управління / І.І. Хожило // Публічне адміністрування: теорія та практика. Електронний збірник наукових праць [Електронний ресурс]. — 2009. — Випуск 1 (1). — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2009-01/KhozhyloStat.pdf>.

16. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку [моногр. за ред. З. С Варналій] / З.С. Варналій та ін. — К.: Знання України, 2005. — 498 с.

17. Долішній М.І. Регіональна політика: методологія, методи, практика [моногр. за ред. М.І. Долішнього] / М.І. Долішній та ін. — НАН України. Інститут регіональних досліджень. — Львів, 2001. — 700 с.

18. Теория и методы в современной политической науке: Первая попытка теоретического синтеза / под. ред. С.У. Ларсена; [пер. с англ. Р.А. Жуковой]. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. — 759 с.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2010 р.